

POLSKI RYNEK UBEZPIECZEŃ W PRZEDEDNIU INTEGRACJI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ

RENATA PRZYGODZKA
UNIwersytet w Białymstoku

1. WSTĘP

Dążenie Polski do integracji z Unią Europejską pociąga za sobą konieczność dostosowywania wielu działów gospodarki do standardów określonych przez Unię. Przekształcenia takie dotyczą również rynku finansowego, w tym ubezpieczeniowego, stanowiącego jego część integralną. Procesy liberalizacyjne rynku ubezpieczeń w UE zostały daleko posunięte dzięki wprowadzeniu w życie tzw. Dyrektyw Trzeciej Generacji¹. Realizacja układu stowarzyszeniowego oznacza dla polskiego rynku ubezpieczeń otwarcie dla zagranicznych zakładów ubezpieczeniowych. Niewątpliwie następstwem tego faktu może być wiele szans rozwojowych analizowanego rynku, ale prawdopodobnie i zagrożeń.

2. STRUKTURA RYNKU UBEZPIECZEŃ W POLSCE

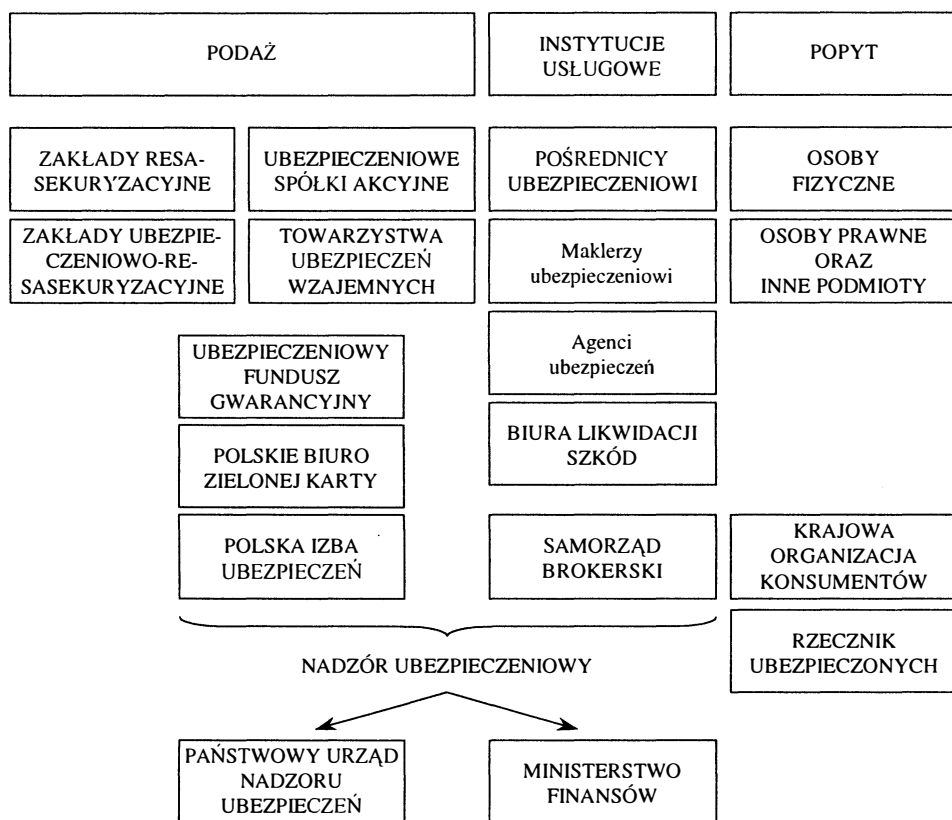
Rynek ubezpieczeń, tj. ogół konsumentów ochrony ubezpieczeniowej i sprzedających ubezpieczenia, których wzajemne oddziaływanie kształtuje popyt i podaż usług ubezpieczeniowych oraz ich cenę [5, s. 344]. Podstawę prawną współczesnego rynku ubezpieczeń w Polsce stanowi ustawa z 28 lipca 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej (z późniejszymi zmianami)². Zniosła ona monopol ubezpieczeniowy państwa i jednocześnie dopuściła możliwość tworzenia prywatnych zakładów ubezpieczeń na bazie kapitału krajowego lub zagranicznego. Fakt ten zdynamizował podażową stronę rynku, czego efektem był szybki wzrost liczby zakładów ubezpieczeniowych. W 1989 r. było ich zaledwie 4, w 1992 – 23, w 1993 – 38, w 1994 – 36, w 1995 – 40, a w 1998 – 55.

Kolejnym rozwiązaniem przyjętym przez ustawodawcę był podział ubezpieczeń na dwie grupy, mianowicie dział I obejmujący ubezpieczenia na życie oraz dział II – pozostałe ubezpieczenia osobowe i majątkowe. Zakład ubezpieczeniowy nie może prowadzić jednocześnie usług ubezpieczeniowych w obu dzia-

¹ Szerszej na ten temat w dalszej części niniejszego opracowania.

² Dz.U. 1990 r. Nr 59, poz. 344 z późniejszymi zmianami, nowelizacja z 8 czerwca 1995 r. Dz.U. Nr 95 poz. 478, nowelizacja z 10 grudnia 1998r. Dz.U. Nr 155 poz. 1015.

łach i koncesję otrzymuje na dany obszar działania. Ponadto ustawa określa zasady wydawania licencji na prowadzenie usług ubezpieczeniowych, określa wymagania kapitałowe, możliwości lokacyjne itp. Jako mierniki prawidłowej gospodarki finansowej ubezpieczycieli wprowadziła takie pojęcia, jak kapitał gwarancyjny i margines wypłacalności. Działalność ubezpieczeniowa może być prowadzona w Polsce przez zakłady ubezpieczeniowe zorganizowane w formie spółki akcyjnej bądź też towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych (TUW). Jak dotychczas dominującą formą organizacyjno-prawną są spółki akcyjne (w 1998 r. było zaledwie pięć TUW, jedno w dziale ubezpieczeń na życie, a cztery w dziale ubezpieczeń pozostałych osobowych i majątkowych) [8, s. 3-4].

Rys. 1. Struktura organizacyjna rynku ubezpieczeń w Polsce

Źródło: [6, s. 5].

Kolejne uregulowania polskiego rynku ubezpieczeń wniosła ustawa z dnia 8 czerwca 1995 r. (Dz.U. Nr 96 z 22.08.1995 r.). Na jej podstawie powołano Państwowy Urząd Nadzoru Ubezpieczeń (PUNU), Rzecznika Ubezpieczonych,

Państwowe Biuro Ubezpieczeń Komunikacyjnych, a także zmienił się zakres działalności Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego, który przejął prawa i obowiązki Funduszu Ochrony Ubezpieczonych. Ustawa zastrzyła także wymogi kapitałowe wobec ubezpieczycieli oraz zwiększyła ilość rezerw techniczno-ubezpieczeniowych [8, s. 5].

Na podstawie ustawy ubezpieczeniowej powołano ponadto szereg innych instytucji ubezpieczeniowych, do których zaliczyć należy Polskie Biuro Ubezpieczeń Komunikacyjnych oraz Polską Izbę Ubezpieczeń. Na podkreślenie zasługuje także rozbudowa instytucjonalna sfery pośrednictwa ubezpieczeniowego, np. Stowarzyszenie Polskich Brokerów Ubezpieczeniowych i Reasekuracyjnych, Stowarzyszenie Agentów i Doradców Ubezpieczeniowych, Polskie Stowarzyszenie Aktuariuszy itp. Jedynym mankamentem struktury organizacyjnej polskiego rynku ubezpieczeń jest brak reprezentacji ubezpieczonych [5, s. 352]. Strukturę organizacyjną sektora ubezpieczeń w Polsce przedstawia rys. 1.

3. KONDYCJA EKONOMICZNA POLSKICH UBEZPIECZYCIELI

Lata 90., to okres dynamicznego rozwoju rynku ubezpieczeniowego w Polsce według Europejskiego Stowarzyszenia Ubezpieczeniowców CEA. Aczkolwiek dynamika zbioru składki średniorocznie sięga około 50%, to jednak porównanie polskiego rynku ubezpieczeniowego z rozwiniętymi rynkami zagranicznymi wypada niekorzystnie. W Polsce udział składki ubezpieczeniowej brutto w PKB za okres 1991-1998 wzrósł z 1,84 do 2,82%, podczas gdy np. już w 1995r. wskaźnik ten dla krajów UE średnio wynosił 7,8%, przy czym występowało zróżnicowanie wewnątrz Unii, od 10,33% wartości PKB w Wielkiej Brytanii, 8,93% w Holandii do 3,83% we Włoszech i 1,63% w Grecji³.

Do podstawowych parametrów określających kondycję ekonomiczną firm ubezpieczeniowych należą: składka przypisana brutto, koszty działalności ubezpieczeniowej, wynik techniczny ubezpieczeń oraz wynik finansowy netto. Głównym przychodem technicznym zakładów ubezpieczeniowych jest składka przypisana brutto, która stanowi kwoty należne w trakcie okresu sprawozdawczego z tytułu zawartych umów ubezpieczenia bez względu na to, czy kwoty takie mogą odnosić się do całości, czy części następnego okresu sprawozdawczego [2, s. 248]. Składka przypisana brutto wszystkich zakładów ubezpieczeniowych w 1998 r. osiągnęła wartość 15 585,3 mln zł (tab. 1), przy czym zakłady ubezpieczeń na życie zebrały 5378,4 mln zł, a pozostałą część (około 10 mln zł) uzyskały zakłady działu II. Udział reasekuratorów w składce przypisanej brutto stanowił 18,8%, czyli 2933,7 mln zł.

³ Swiss Re, World Insurance in 1995, premium exceeds USD 2000 billion for the first time. Sigma no 4/1997. Za: [8, s. 8].

Tabela 1. Podstawowe dane sektora ubezpieczeń w 1998 r.

Wyszczególnienie	Zakłady ubezpieczeń ogółem	Zakłady ubezpieczeń na życie	Zakłady ubezpieczeń pozostałych osobowych i majątkowych
Składka przypisana brutto	15 585,3	5378,4	10 206,9
Składka zarobiona na udziale własnym	11 802,8	5243,0	6559,8
Fundusz ubezpieczeniowy	15 337,5	8281,4	7056,1
Lokaty	16 897,9	9614,2	7283,7
Przychody z lokat	2707,3	1483,7	1223,6
Odszkodowania i świadczenia brutto	7558,3	1832,5	5725,8
Odszkodowania i świadczenia na udziale własnym	6795,7	1897,2	4898,5
Koszty działalności ubezpieczeniowej	3232,7	1376,6	1856,1
Wynik techniczny ubezpieczeń	- 321,2	166,0	- 487,2
Wynik finansowy netto	351,5	202,7	148,8

Źródło: [1].

Cechą charakterystyczną struktury przedmiotowej sektora ubezpieczeń w ostatnich latach jest dominacja ubezpieczeń samochodowych grupy 3 (ubezpieczenia casco pojazdów lądowych) i grupy 10 (ubezpieczenia OC, wynikającej z posiadania i użytkowania pojazdów lądowych) oraz ubezpieczeń na życie (tab. 2). Co dziesiąta złotówka składki przypisanej brutto związana była z ubezpieczeniami majątkowymi grupy 8 (ubezpieczenia szkód spowodowanych żywiołami) i grupy 9, obejmującej ubezpieczenia pozostałych szkód rzeczowych.

Tabela 2. Struktura przedmiotowa wybranych rodzajów ubezpieczeń w 1997 i 1998 r.

Rodzaj ubezpieczenia	Udział w ogólnej składce brutto (w %)	
	1997	1998
Ubezpieczenia na życie (dział I)	32,97	34,51
Ubezpieczenia samochodowe (gr. 3 i 10)	46,42	45,59
Ubezpieczenia majątkowe (gr. 8 i 9)	11,39	11,00
Ubezpieczenia OC (wszystkie ubezpieczenia dobrowolne i obowiązkowe rolników)	1,77	1,83
Ubezpieczenia finansowe (gr. 14, 15 i 16)	1,20	1,34
Ubezpieczenia wypadkowe i chorobowe (gr. 1 i 2)	3,30	3,18
Ubezpieczenia pozostałe i reasekuracja czynna	2,95	2,55

Źródło: [7].

Ponad 90% kosztów zakładów ubezpieczeniowych stanowią koszty techniczne, wśród których czołową pozycję zajmują odszkodowania i świadczenia [2, s. 252]. Łączna wartość odszkodowań i świadczeń brutto w 1998 r. wyniosła 7558,3 mln zł. Po uwzględnieniu zmiany stanu rezerw w wysokości 1559,7 mln zł analizowane koszty wyniosły ostatecznie około 9 mln zł. Należy zaznaczyć, że największy wzrost odszkodowań i świadczeń odnotowano w grupach 3 i 10, które obejmują ubezpieczenia AC i OC posiadaczy pojazdów mechanicznych.

Ogólny wskaźnik szkodowości brutto, będący stosunkiem sumy wypłaconych odszkodowań i świadczeń (z uwzględnieniem kosztów likwidacji szkód oraz zmiany stanu rezerw na niewypłacalne odszkodowania i świadczenia) do składki zarobionej wyniósł w 1998 r. 62,43%. Oznacza to, że taka właśnie część składek została przeznaczona na wypłatę odszkodowań i świadczeń w danym okresie sprawozdawczym [9, s. 144].

Jednym z istotnych czynników mających wpływ na wzrost ogólnych kosztów działalności ubezpieczeniowej był przyrost kosztów administracyjnych, które w 1998 r. stanowiły 13,95% składki przypisanej brutto ogółu zakładów ubezpieczeniowych. Tak wysoki udział kosztów administracyjnych był konsekwencją wejścia na rynek nowych firm ubezpieczeniowych na przestrzeni kilku ostatnich lat.

Analiza danych zawartych w tab. 1 wskazuje, iż wynik techniczny ubezpieczeń był w 1998 r. wielkością ujemną i wyniósł – 321,2 mln zł. Na jego wartość miał wpływ wynik uzyskany w dziale ubezpieczeń pozostałych osobowych i majątkowych, który wyniósł – 487,2 mln zł, podczas gdy zakłady działu I wypracowały wynik techniczny w wysokości 166,0 mln zł.

O ile wynik techniczny ogółu firm ubezpieczeniowych był ujemny, o tyle wynik finansowy netto wypracowany przez te zakłady zamknął się zyskiem w wysokości 351,5 mln zł (w 1997 r. – stratą równą 285,9 mln zł). Na zysk ten złożyły się zyski 29 zakładów w wysokości 667,6 mln zł oraz straty finansowe netto 25 zakładów, wynoszące 316,1 mln zł. [9, s. 147].

Możliwości rozwojowe sektora ubezpieczeń zależą w znacznym stopniu od wielkości kapitałów własnych. Ich stan z roku na rok systematycznie się podnosi, np. w 1998 r. kapitały własne były równe 2148,4 mln zł i wzrosły nominalnie w stosunku do poprzedniego roku o 94,5%, czyli praktycznie uległy podwojeniu [7]. Tak duży wzrost był konsekwencją wypracowanego w 1998 r. przez dział ubezpieczeń pozostałych osobowych i majątkowych dodatniego wyniku finansowego, a także znacznego wzrostu kapitałów podstawowych (o 40,6%) oraz wzrostu kapitału zapasowego (o 47,7%).

Na systematyczne zwiększanie wielkości kapitałów własnych ogółu firm ubezpieczeniowych duży wpływ ma podnoszenie wartości kapitałów podstawowych (akcyjnych/zakładowych). Wyniosły one pod koniec 1998 r. 1643,9 mln zł, czyli o 57,4% więcej niż pod koniec 1997 r. Przeciętna wartość kapitału podstawowego na zakład ubezpieczeniowy wyniosła około 30 mln zł, przy czym

najwyższy kapitał podstawowy wyniósł 295 mln zł (PZUnŻycie S.A.), a najniższy – 0,92 mln zł (REJENT LIFE).

Następstwem częściowego otwarcia polskiego rynku dla kapitału zagranicznego był w ostatnich latach wzrost tego kapitału w kapitałach podstawowych sektora ubezpieczeń. I tak, na koniec 1995 r. jego udział wyniósł 15%, w końcu 1996 r. – 18,1%, a w 1998 r. wzrósł do 32,6% (tab. 3). Znakomita część kapitału zagranicznego pochodzi z Niemiec (około 40% wartości całego kapitału zagranicznego) oraz Wielkiej Brytanii (17,8%), przy czym kapitał niemiecki dominuje na rynku ubezpieczeń pozostałych osobowych i majątkowych, a brytyjski – w dziale ubezpieczeń na życie. Z uwagi na potrzebę dokapitalizowania, większość polskich ubezpieczycieli jest zainteresowana pozyskiwaniem zagranicznych inwestorów strategicznych. Ich kapitały pozwolą na ubezpieczanie tzw. dużych ryzyk na udziale własnym, bez konieczności reasekuracji, co niewątpliwie jest zjawiskiem korzystniejszym dla firmy.

Tabela 3. Kapitały zagraniczne w polskim sektorze ubezpieczeń w 1998 r.

Udziałowcy zagraniczni	Wartość w tys. zł	Udział w kapitale zagranicznym w %	Udział w kapitale ogółem w %
Niemcy	221 509,1	41,21	13,47
Wielka Brytania	96 000,0	17,86	5,84
Francja	46 518,0	8,66	2,83
Szwajcaria	44 973,8	8,37	2,74
USA	32 359,6	6,02	1,97
Holandia	26 000,0	4,84	1,58
Belgia	17 450,0	3,25	1,06
Szwecja	14 894,0	2,77	0,91
Austria	12 204,5	2,27	0,74
EBOR	9 125,0	1,70	0,56
Włochy	8 334,9	1,55	0,51
Luksemburg	8 088,6	1,50	0,49
RAZEM	573 457,5	100,00	32,69
Liczba zakładów z przewagą kapitału zagranicznego	25		

Źródło: jak w tab. 2.

4. POLSKI RYNEK UBEZPIECZEŃ A PROCESY LIBERALIZACJI SEKTORA UBEZPIECZENIOWEGO W UE

Układ Europejski, który wszedł w życie 1 stycznia 1994 r., ustanowił stowarzyszenie między Polską a Wspólnotami Europejskimi i ich państwami członkowskimi. Zasadniczym celem tego układu jest m.in. popieranie rozwoju handlu i harmonijnych stosunków gospodarczych między stronami, a przez to – dążenie do dynamicz-

nego rozwoju gospodarczego i dobrobytu w Polsce. Istotnym środkiem ułatwiającym dochodzenie Polski do członkostwa we Wspólnocie jest realizowanie procesu harmonizacji polskich przepisów prawnych, w tym – w dziedzinie usług ubezpieczeniowych. Wytyczne dla tego procesu zostały zawarte w tzw. Białej Księdze przedstawionej przez Komisję Europejską w 1995 r. [5, s. 326-327].

Stowarzyszenie Polski ze Wspólnotami Europejskimi oznacza dla sektora ubezpieczeń konieczność dostosowania się do założeń funkcjonowania jednolitego rynku ubezpieczeń w UE. Rynek ten jest oparty na realizacji trzech generalnych zasad przyjętych przez Traktat Rzymski, czyli swobody tworzenia podmiotów gospodarczych, swobody świadczenia usług oraz swobody przepływu kapitału między krajami.

W rozwoju unijnego ustawodawstwa ubezpieczeniowego kluczową rolę odegrały dyrektywy Rady Europejskiej, wśród których zasadnicze znaczenie miały ich trzy generacje:

- dotyczące swobody osiedlania się (z 24 lipca 1973 r. i 5 marca 1979 r.);
- dotyczące świadczenia usług (z 22 czerwca 1988 r. i 8 listopada 1990 r.);
- dotyczące jednolitej licencji na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej (z 18 czerwca 1992 r. i 10 listopada 1992 r.) [4, s. 21].

Akty te wyznaczają fundamentalne założenia funkcjonowania jednolitego rynku ubezpieczeń w UE, takie jak:

- zakłady ubezpieczeń z siedzibą w jakimkolwiek państwie członkowskim powinny mieć prawo do rozpoczęcia działalności w każdym z pozostałych państw członkowskich, a także prawo sprzedaży swoich produktów ubezpieczeniowych, bez konieczności zakładania oddziałów lub innych form organizacyjnych;
- firmy ubezpieczeniowe powinny podlegać tym samym zasadom nadzoru, czyli stosowanym przez władze krajowe danego państwa członkowskiego;
- nabywca polisy ubezpieczeniowej powinien mieć możliwość zakupienia jej w dowolnym miejscu we Wspólnotach;
- musi istnieć kontrola nad metodami sprzedaży oraz rodzajami produktów ubezpieczeniowych;
- pośrednicy ubezpieczeniowi powinni działać na jednakowych zasadach w obrębie całego rynku;
- prawo o zobowiązaniach nie musi być jednolite na terenie Wspólnoty, lecz muszą istnieć zasady służące ochronie konsumenta;
- nie mogą istnieć ograniczenia przepływu środków między stronami transakcji [5, s. 324].

Niewątpliwie daleko posunięte procesy liberalizacji działalności ubezpieczeniowej w UE są czynnikiem dynamizującym rozwój tego rynku. Kraje UE od lat stanowią jeden z najważniejszych rynków ubezpieczeniowych na świecie. W 1996 r. przypadało na nie 29,4% światowej składki ubezpieczeniowej, co dawało im drugie miejsce na świecie (po Stanach Zjednoczonych – 31% składki) [3, s. 392].

Jednak cechą charakterystyczną tego rynku jest daleko posunięty w ostatnich latach proces koncentracji kapitału, który może prowadzić do umacniania praktyk monopolistycznych (w większości krajów członkowskich kilka czołowych firm zbiera zasadniczą część składki i obejmuje dużą część kapitału podstawowego całego rynku).

Tendencje powyższe są istotnym zagrożeniem dla polskich ubezpieczycieli, zwłaszcza że na mocy ustawy z 10 grudnia 1998 r. (Dz.U. z 1998 r., nr 155, poz. 1015) z dniem 1 stycznia 1999 r. zniesiono ograniczenia w zakładaniu przedstawicielstw zagranicznych firm ubezpieczeniowych oraz dotyczących prowadzenia działalności ubezpieczeniowej przez jednostki z większościowym lub całkowitym kapitałem obcym. Znowelizowana ustawa zrównała podmioty zagraniczne z podmiotami krajowymi w zakresie administracyjnych wymogów podejmowania i prowadzenia działalności ubezpieczeniowej w Polsce. Do 2004 r. stosowane będą jeszcze formy ochronne polskiego rynku, wyrażające się m.in. nadzorem sprawowanym przez PUNU, jednakże od momentu uzyskania przez Polskę statusu członka UE, wejdą w życie dyrektywy trzeciej generacji, dotyczące jednolitej licencji na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej. Oznacza to pełne otwarcie i możliwość swobodnej penetracji polskiego rynku ubezpieczeń przez unijne zakłady ubezpieczeniowe.

5. UWAGI KOŃCOWE

Zaprezentowana w niniejszym opracowaniu analiza kluczowych aspektów funkcjonowania polskiego rynku ubezpieczeń jednoznacznie wskazuje, że potencjał rozwojowy tego rynku zarówno ilościowy, jak i jakościowy jest znaczny. Do czynników, które mają na to wpływ, zaliczyć można: uwarunkowania makroekonomiczne (wzrost PKB, spadek inflacji itp.), procesy integracyjne z Unią Europejską, rosnąca świadomość ubezpieczeniowa, reforma systemu ubezpieczeń społecznych zwiększająca popyt na ubezpieczenia życiowe itp. [5, s. 356].

Niewątpliwie otwarcie polskiego sektora ubezpieczeń i dopływ kapitału zagranicznego może przynieść wiele korzyści, np. przyspieszenie zmian rozwojowych analizowanego sektora, wzrost wartości kapitałów podstawowych ubezpieczycieli, większą innowacyjność produktów ubezpieczeniowych, poprawę jakości usług, nowoczesne formy i metody sprzedaży polis itp. Jednakże relatywnie niska konkurencyjność polskich ubezpieczycieli w porównaniu z zagranicznymi, wynikająca z niedokapitalizowania tych podmiotów, może doprowadzić do konieczności przechodzenia polskich firm do tzw. nisz rynkowych [8, s. 21].

Zagrożenie powyższe powinno mobilizować krajowe zakłady ubezpieczeniowe do podnoszenia swojej konkurencyjności przede wszystkim poprzez podniesienie wartości kapitałów własnych. Najprostszą metodą może być tu fuzja, zwiększenie kapitału akcyjnego lub zakładowego np. w drodze emisji akcji w obrocie publicznym albo też poszukiwania inwestora strategicznego. Większą rolę niż dotychczas

powinny odgrywać tzw. sojusze bankowo-ubezpieczeniowe. Taka konsolidacja głównych segmentów rynku finansowego pomoże stawić czoła ewentualnej konkurencji wynikającej z otwarcia polskiego rynku ubezpieczeniowego.

LITERATURA

1. Biuletyn PUNU za 1998 r. Warszawa 1999.
2. Gąsioriewicz L., *Finanse przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego*, [w:] Monkiewicz J. (red.) *Podstawy ubezpieczeń. Tom I – mechanizmy i funkcje*, Poltext, Warszawa 2000.
3. Monkiewicz J. (red.), *Podstawy ubezpieczeń. Tom I – mechanizmy i funkcje*, Poltext, Warszawa 2000.
4. Oręziak L., *Jednolity rynek ubezpieczeniowy w ramach Unii Europejskiej. Zasady funkcjonowania i kierunki rozwoju*, SGH, Warszawa 1997.
5. Sangowski T. (red.), *Ubezpieczenia gospodarcze*, Poltext, Warszawa 1998.
6. Sangowski T., *Zmiany systemowe na tle podstawowych problemów rynku ubezpieczeniowego*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 1996, nr 1,2,3.
7. Serwis informacyjny PUNU. <http://www.punu.gov.pl/serwi2.html>.
8. Wierzbicka E., *Rynek ubezpieczeń w okresie transformacji w Polsce*, Materiały Konferencji Naukowej Wilga'99. Instytut Finansów przy WSBiU, Warszawa 1999.
9. Wierzbicka E., *Sektor ubezpieczeń w Polsce w 1998 r.*, [w:] *Raport o stanie finansowym państwa w 1998 r.*, Instytut Finansów przy WSBiU, Warszawa 1999.